

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу

Антоненкової Наталії Олександрівни

на тему

**«РЕСТАВРАЦІЯ ТА ЕКСПЕРТИЗА ІКОНОПИСУ СТАРОДУБ'Я У
КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ»**

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

Галузь знань 02 – «Культура і мистецтво»,

Спеціальність – 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація»

Дисертація Антоненкової Наталії Олександрівни стосується однієї з маловивчених, але надзвичайно важливих сторінок українського мистецтва – іконописної спадщини Стародубщини. Стародубщина - історична українська територія, яка в культурному сенсі розвивалася в контексті української культури, але була відторгнута від України за радянських часів. Актуальність теми зумовлена потребою глибшого осмислення регіональних мистецьких традицій у контексті національного культурного процесу. Авторка комплексно підходить до вивчення іконопису, залучаючи сучасні методи експертизи творів мистецтва, що дає змогу не лише краще зрозуміти художні особливості творів, а й запропонувати обґрунтовані практичні рекомендації щодо їх збереження. **Актуальність теми дисертації** не викликає жодних заперечень. Робота є цінним внеском у розвиток наукової бази мистецтвознавства, реставраційної галузі та музеєзнавства України.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни. В дисертації Антоненкової Наталії Олександрівни вперше представлено цілісну картину художніх, стилістичних і техніко-технологічних особливостей іконописної спадщини Стародубщини другої половини XVII–XIX століть. Дисертантка запропонувала комплексну методичку атрибуції творів, що ґрунтується на детальному аналізі матеріалів, технік та художніх прийомів, відображених в об'єктах дослідження. У роботі визначено характерні ознаки професійного та народного іконопису, зокрема «малярських» ікон та так званих «народних примітивів», а також розкрито вплив історичних, етнографічних і соціокультурних чинників на формування художньої мови творів.

Суттєвим досягненням є систематизація типових пошкоджень конструктивних шарів ікон, аналіз причин їх виникнення, а також розробка адаптованої реставраційної методики з урахуванням специфіки матеріальної

структури іконопису Стародубщини. Запропонований підхід охоплює як технічні, так і етичні аспекти реставрації, спрямовані на збереження автентичної структури та візуальної мови сакрального твору. Розроблена методика апробована на конкретних пам'ятках, що надає дослідженню практичного виміру.

Дисертацію виконано на кафедрі реставрації та експертизи творів мистецтв Харківської державної академії дизайну і мистецтв під науковим керівництвом кандидата технічних наук, доцента Долуди Анатолія Олександровича. Висунуте наукове завдання реалізоване в повному обсязі. Дослідниця демонструє високий рівень володіння методологією наукової роботи, глибоке розуміння предметної галузі та здатність до комплексного інтерпретаційного мислення.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності. Дисертаційна робота Антоненкової Наталії Олександрівни повністю відповідає змісту та вимогам освітньо-наукової програми «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» третього рівня вищої освіти за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» галузі знань 02 «Культура і мистецтво». Вона є самостійним і завершеним науковим дослідженням, що свідчить про глибоке занурення здобувачки в проблематику і значущий особистий внесок у розвиток українського мистецтвознавства, зокрема в галузі реставрації сакрального мистецтва.

Результати перевірки дисертації на наявність текстових збігів засвідчують відсутність недоброчесних практик, таких як плагіат, фабрикація чи компіляція. Усі залучені джерела, цитати інших дослідників коректно оформлені згідно з вимогами наукового цитування, що підтверджує високий рівень академічної доброчесності авторки.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертація написана українською мовою, відзначається послідовною логікою викладу, чітким формулюванням дослідницьких питань та коректним застосуванням наукової термінології. Авторка формулює свої думки, дотримуючись академічного стилю, що забезпечує як доступність, так і наукову обґрунтованість представленої інформації.

Структура дисертації включає анотацію, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки, які містять таблиці, перелік ілюстрацій та ілюстративний матеріал. Загальний обсяг дисертації складає 308 сторінок, з яких основний текст займає 177 сторінок. Список

використаних джерел містить 175 позицій, а ілюстративний матеріал включає 263 зображення.

У вступній частині роботи чітко окреслено основні положення дослідження; мету сформульовано зрозуміло й аргументовано. Аналіз змістової структури трьох розділів демонструє комплексну реалізацію обраної тематики, а поставлені завдання викладено логічно та послідовно. Представлені висновки підтверджують наукову новизну: зібраний і систематизований матеріал охоплює малодосліджені аспекти, що вперше розглядаються з комплексної методологічної позиції.

У першому розділі авторка проводить критичний аналіз сучасного стану наукової розробки питання іконопису Стародубщини, окреслює джерельну базу дослідження та розглядає методологічні підходи, застосовані для атрибуції та реставрації іконописних творів. Особливу увагу приділено термінологічній точності й обґрунтуванню дослідницьких засад.

Другий розділ містить художньо-іконографічний аналіз та характеристику техніко-технологічних особливостей іконопису Стародубського регіону другої половини XVII–XIX століть. Авторка систематизує як професійні, так і народні стилістичні напрями, визначає характерні риси застосованих технік, матеріалів і пігментів, що дозволяє розкрити вплив художньої традиції й технологічних чинників на збереження ікон.

Третій розділ присвячено аналізу стану збереженості стародубських ікон, із характеристикою основних типів пошкоджень та формулюванням науково обґрунтованих підходів до реставрації. Запропонована авторкою комплексна методика, що передбачає використання сучасних реставраційних матеріалів і технологій, апробована на конкретних об'єктах. Вона сприяє збереженню культурної спадщини та має практичну цінність для фахівців у сфері музейної реставрації.

Узагальнені висновки дисертації логічно корелюють із поставленою метою та дослідницькими завданнями, повністю відображаючи основні результати проведеного дослідження. Оформлення роботи відповідає вимогам наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 щодо оформлення дисертації.

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи. Результати дисертаційного дослідження здобувачки знайшли відображення у 13 наукових публікаціях, зокрема: 3 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, включених на дату виходу до переліку наукових фахових видань України; 1 статті, індексованій у міжнародній наукометричній базі даних Web of Science; а також у 9 публікаціях апробаційного характеру.

Зазначені публікації всебічно висвітлюють основні етапи проведеного дослідження та розкривають його ключові положення. Усі роботи виконані з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи. Попри високий науковий рівень дисертації є деякі зауваження:

1. У другому розділі, в підрозділі 2.1. протиставляється старообрядницький професійний іконопис та народний іконопис Стародубщини. Але з тексту дисертації не дуже зрозуміло, за якими критеріями ми визначаємо професійний та народний іконопис. Крім того, ймовірно, слід уточнити, що мова йде про різні конфесіональні та етнічні групи.

2. На сторінках 70-71, де мова йде про фактурні орнаментовані левкаси в іконописі Стародубщини, вказано на вплив стилю бароко, який став чинником поширення фактурних левкасів у цьому регіоні. На думку рецензента, з таким твердженням важко погодитись, бо орнаментований фактурний левкас вже широко використовувався в маньєристичному іконописі України, зокрема Стародубщини. Це підтверджують і ілюстрації, що наведені в дисертації як приклади, де ілюстрації 70а та 70г демонструють саме маньєристичні орнаменти на українських іконах (ормушль, гребенчастий ормушль, ормушль з перлами тощо).

3. Щодо технічного виконання орнаментів, у тексті дисертації йдеться: «На відміну від поширених на Лівобережній Україні технік різьблення або гравіювання левкасу, на Стародубщині часто застосовувалася техніка ліпного (наливного) левкасу для створення рельєфу на іконах (іл. 70)». З цим твердженням рецензент не може погодитись, бо загалом для українського іконопису XVI – XVIII ст. був передусім характерний саме наливний орнамент. Це підтверджують, зокрема, ікони з Харківського художнього музею: «Благовіщення» майстра Федуско, що представляє Самбірську школу іконопису другої половини XVI ст., та ікона «Преображення» кінця XVII ст., що представляє Слобожанський іконопис. На обох пам'ятках декор виконаний саме в техніці наливного левкасу.

4. В дисертації робиться протиставлення іконописної традиції Стародуб'я іконописній традиції сусідніх земель. Зокрема, на с. 79 говориться про білоруських майстрів XVI ст., але викликає питання, наскільки коректним є називати частину Великого князівства Литовського XVI ст. «Білоруссю». До того ж терени сучасної Білорусі та Стародубщини до середини XVII ст. складали єдину державу – Велике князівство Литовське, а згодом Річ

Посполиту.

5. Крім цього, на думку рецензента, доречно було б подати більше біографічної інформації про окремих іконописців, якщо такі дані наявні, навіть у вигляді коротких приміток. Це поглибило б персоніфіковане розуміння розвитку іконопису в регіоні.

Висловлені рекомендації та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Висновок про дисертаційну роботу. Вважаю, що дисертаційна робота здобувачки наукового ступеня доктора філософії Антоненкової Наталії Олександрівни виконана на високому науково-теоретичному та методологічному рівні, відповідає принципам академічної доброчесності та є завершеним та самостійним науковим дослідженням. У роботі представлено вагомі теоретичні напрацювання та практичні результати, що сприяють вирішенню актуального наукового завдання, важливого для розвитку українського мистецтвознавства, реставраційної діяльності та охорони культурної спадщини. Дисертація за рівнем наукової новизни, практичного значення і якості виконання повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, визначеним у пп. 6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії...», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44.

Ураховуючи зазначене, Антоненкова Наталія Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

SEP

Рецензент:

кандидат мистецтвознавства, доцент,
зав. кафедрою реставрації та
експертизи творів мистецтва
Харківської державної академії
дизайну і мистецтв

Вячеслав ШУЛКА

М.П.

_____ 20 _____ року

